

Benî Kurayza'ya karşı bir askerî birliği görevlendirmek zorunda kaldı. Bu kritik günlerde Gatafân kabilesi ileri gelenlerinden Nuaym b. Mes'ûd'un müslüman olup Resûl-i Ekrem'in isteği doğrultusunda Benî Kurayza ile müttefiklerinin arasını açması ve Hendek Gazvesi'nin sona ermesiyle bu büyük tehlike atlatılmış oldu.

Resûlullah, Hendek Gazvesi'nden evine döndüğü gün öğle vakti Bilâl-i Habeşî'yi çağırarak ikindi namazının Benî Kurayza topraklarında kılınmasını emretti; ardından zırhını giyip silâhlarını kuşanarak atına bindi (23 Zilkade 5 / 15 Nisan 627). Kendisi ana birliklerin, sancağı verdiği Hz. Ali de öncü birliklerin başında bulunuyordu (gazveye katılan süvarilerin isimleri için bk. Vâkıdî, II, 498). Ahzâb sûresinin 26-27. âyetleriyle Benî Kurayza Gazvesi'ne işaret olunduğu kabul edilmektedir. Resûl-i Ekrem kalenin önüne vardığında yahudi ileri gelenlerine teker teker seslenerek onları İslâm'a davet etti. Olumsuz cevap vermeleri üzerine kalelerinden inmelerini ve teslim olmalarını istedi; bu teklifin de reddedilmesiyle çatışma başladı. Benî Kurayza, karşılıklı ok ve taş atışlarıyla on beş veya yirmi beş gün boyunca kuşatma altında tutuldu. Müslümanlar 3000 piyade ve otuz altı süvariden oluşurken Benî Kurayza savaşçıları 600-700 civarında idi (sayılarının 400, 800 veya 900 olduğu da rivayet edilmektedir). Bu arada münafıklar Benî Kurayza'ya giderek onları müslümanlara teslim olmamaya çağırıyor, direnmeye devam etmeleri halinde kendilerine yardımda bulunacaklarını söylüyorlardı. Kuşatma dolayısıyla çaresiz kalan ve münafıklardan vaad edilen yardımın gelmediğini gören yahudiler Benî Nadîr'in şartlarıyla, yani mal ve silâhlarını bırakıp birer deve yükü eşya ile Medine'den ayrılmayı önerdilerse de Hz. Peygamber bunu kabul etmedi ve sadece kayıtsız şartsız teslim olabileceklerini söyledi. Bir süre daha devam eden kuşatmanın sonunda Benî Kurayza teslim oldu. Bu arada daha önce Hazrecîler'in, müttefikleri Benî Kay-nukâ' yahudileri için aracı olup onları ölüm cezasından kurtardıklarını dikkate alarak Evsliler de Resûl-i Ekrem'e gelip ondan müttefikleri Benî Kurayza'ya iyi davranılmasını istediler. Bunun üzerine yahudiler hakkında hüküm vermesi için Evs'ten Sa'd b. Muâz hakem tayin edildi. Sa'd, kendisinin vereceği hükme razı olacaklarına dair hem Evsliler'le Benî Kurayza'dan hem de Hz. Peygamber'den söz aldıktan sonra kararını açıkladı. Savaşabilecek yaşta bulunan erkekler öldürülecek, kadın ve ço-

cuklara esir muamelesi yapılacak, mallar müslümanlar arasında paylaştırılacaktı. Resûl-i Ekrem'in de onayladığı bu kararın Tevrat'a uygun olduğu (Tesniye, XX/10-15), Kur'an'da da Allah ve resulüne savaşı açan ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlara verilecek cezalar arasında böyle bir hükmün bulunduğu (el-Mâide 5/33-34) görülmektedir.

Hız. Peygamber'in emri üzerine, ölüm cezasına çarptırılan bütün savaşçılara infazdan önce yiyecek ve içecek verilmiş, Tevrat okumalarına müsaade edilmiştir. Kuşatma sırasında İslâm'ı seçen dört savaşçı ise idamdan kurtulmuştur. Sayılarının 1000 civarında olduğu sanılan kadın ve çocuklardan bir kısmı serbest bırakılmış, sahâbîlere dağıtılanların dışında kalan humus satılarak cihad için at ve silâh temin edilmiştir. Bu arada Resûl-i Ekrem, henüz bulûğ çağına ermemiş çocukların annelerinden ayrılmasını ve öksüzlerin sadece müslümanlara satılmasını istemiş, kendisi de esirler arasında bulunan Reyhâne bint Zeyd'i safî* olarak seçmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Meğâzî", 14; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II, 445, 496-525; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 515, 566; III, 233-254; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 74-78; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 581-593; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ bi-ahvâli'l-Musta'fâ* (nşr. Mustafa Abdülvâhid), Kahire 1386/1966, II, 695; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1925, IV, 206-222; S. Wittmayer, *A Social and Religious History of the Jews*, New York 1957; III, 78-79; M. L. Margolis - A. Marx, *A History of the Jewish People*, New York 1965, s. 248-253; N. A. Stillman, *The Jews of Arab Lands*, Philadelphia 1979, s. 9, 14-16; Nadir Özkuyumcu, *Hız. Peygamber Deurinde Yahudilere Karşı Gündülen Siyaset* (yüksek lisans tezi, 1985), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 10-11, 65-74; İsmail Hakkı Atçeken, *Hız. Peygamber'in Yahudilerle Münasebetleri*, İstanbul 1996, s. 128-137; W. M. Watt, *Muham-mad at Medina*, Oxford 1988, s. 192 vd., 214-216, 328; a.mlf., "The Condemnation of the Jews of Banû Qurayzah: A Study in the Sources of the Sîrah", *MW*, XLII (1952), s. 160-171; a.mlf., "Qurayza", *EJ²* (İng.), V, 436; W. N. Arafat, "New Light on the Story of Banû Qurayza and the Jews of Medina", *JRAS*, II (1976), s. 100-107; Seyyid Ahmed el-Ekberâbâdî, "Havle Gazvet-i Benî Kurayza", *Mecelletü Mecma'i'l-İlmîyyi'l-Hindî*, V/1-2, India 1980, s. 88-126; M. J. Kister, "The Massacre of the Banû Qurayza", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, VIII, Jerusalem 1986, s. 61-96; M. Lecker, "Muhammad at Medina: A Geographical Approach", a.e., VI (1985), s. 29-62; a.mlf., "Did Muhammad Conclude Treaties with the Jews Tribes Nadîr, Qurayza and Qaynuqâ'?", *IOS*, XVII (1997), s. 29-36; V. Vacca, "Qurayza", *IA*, VI, 1012-1013; "Qurayza", *EJd.*, XIII, 1435.

CASİM AVCI

KURB

(القرّب)

Hakk'a yakın olma anlamında bir tasavvuf terimi.

Sözlükte "yakın" anlamına gelen kurb kelimesi tasavvuf terimi olarak genellikle karşıtı olan bu'd ile (uzak) birlikte kullanılır. Yakınlık ve uzaklık zaman, mekân, mesafe, makam ve mensubiyet açısından düşünülebilir. Kur'an'da müşriklerin Mescid-i Harâm'a yaklaştırılmaması anlatılırken mekân (et-Tevbe 9/28), insanların hesap verecekleri günün yaklaşmakta olduğundan bahsedilirken zaman (el-Enbiyâ 21/1) itibarıyla yakınlık kastedilmiş, miras hukukundan söz eden âyetlerde geçen "yakınlar" ifadesiyle (en-Nisâ 4/7) neseb yakınlığı anlatılmıştır. Ancak gerek Kur'an'da gerekse hadislerde kurb ve bu'd kelimeleri daha ziyade mânevî yakınlığı ve uzaklığı ifade etmektedir. "Ben yakınım, dua edenin çağırısına icâbet ederim" (el-Bakara 2/186); "Biz ona şah damarından daha yakınız" (Kâf 50/16) meâlindeki âyetlerde söz konusu olan yakınlığın mekân ve mesafeyle ilgisi yoktur. Bu'd da böyledir (el-Enbiyâ 21/109; Fus-silet 41/44). İblîs'in ilâhî huzurdan uzaklaştırılması ilâhî rahmetten ve inâyetten mahrum edilmesi anlamına gelir.

Sûfilere göre kurb ibadetlere ve taatlere yakın olmak, bu'd da bunlardan uzak kalmaktır. Kulun Allah'a yakın olması ebedî mutluluğu kazanmasına vesile olan ibadetlere ve iyi davranışlara yakın olması, Allah'tan uzak olması ise ebedî mutsuzluğuna yol açacak kötü işlere yakın olmasıdır. İlk sûfiler daha çok kurb halinin nasıl kazanıldığı üzerinde durmuşlardır. İbn Atâ'ya göre insanı Allah'a yakın olma (kurbîyet) mertebesine ulaştıran evliyanın edebidir (Sülemî, s. 270). Ahmed b. Had-raveyh ise bu mertebeye hoşgörülle ulaşacağı görüşündedir (a.g.e., s. 106). Ebû'l-Hüseyin en-Nûrî sevginin kurbu kazandır-dığını söyler (a.g.e., s. 166). İbn Hafîf'e göre insanın Hakk'a yakın olması daima rızâ-sına uygun işler yapması, Hakk'ın kuluna yakın olması ise onu sürekli başarılı kılmasıdır (a.g.e., s. 466). Mükâşefe ve mûşâhede hali içinde Allah'a yakın olmak kurb, bu iki halden uzak kalmak ise bu'dur. Kurb Allah'tan başkasından ilgiyi kesmeyi, gönülde sevgiliyle olmayı gerektirir (Tehânevî, I, 115; II, 1164).

Tasavvufta asıl olan fenâ ve cern' halidir. Sûfî bu hal içinde vahdete ulaşır. O za-

man ikilik ortadan kalkar. Halbuki kurb ve bu'dun söz konusu edildiği hallerde yakın olanla yakın olunanın meydana getirdiği bir ikilik vardır. Bunun için Hâce Abdulah-ı Herevî kurbun sonunun ikilik olduğunu, bu durumda kurbun bir bakıma bu'd, tasavvufun hedefinin ise vahdet olduğunu söyler (*Tabakât*, s. 192, 492, 651).

Sâlikin kendisini Hakk'a yakın bilmesi ve bunun sözünü etmesi O'na yakın olmasına engeldir. Bu anlamda kurb perde olduğu için kurb aslında bu'ddur. Nitekim bazı hallerde sâlik kendini Hakk'a yakın sandığı bir zamanda ondan uzak kalır. Ebû'l-Hüseyn en-Nûrî'nin kurbdan söz edenlere "İçinde bulunduğunuz halde ona en yakın olan ondan en uzak kalandır" demesi bunu ifade eder (Kuşeyrî, s. 216).

Allah'a yakın olmak, O'nun sevgi ve rızasına ermek bütün ibadetlerin gayesidir. Böyle bir yakınlık sağladığı için kurban bu ad verilmiştir. Dinde dereceleri en yüksek olanlar mukarrebûn denilen Hakk'ın yakın dostlarıdır (el-Vâkıa 56/11, 88). Âhrette en iyi nimetler onlar için hazırlanmıştır (el-Mutaffifin 83/28). Allah'a en yakın olan meleklerle de mukarrebûn denilmiştir (en-Nisâ 4/172). Mukarreb olanlar en iyi şekilde davrandıkları ve ibadet ettikleri için Ebû Saîd, "Ebrârın hasenatı mukarreblerin seyyiatıdır" demiştir. İnsan en çok ibadet halinde iken Hakk'a yakın olur (el-Alak 96/19). Bir hadiste, "Kulun Allah'a en yakın olduğu zaman secdede bulunduğu andır" denilmiştir (*Müsned*, II, 421; Müslim, "Şalât", 215). İnsanı mânen yükseltip Hakk'a yaklaştırdığı için namaz müminin mi'râcı sayılmıştır (Hücvîrî, s. 306).

Biri Hakk'ın kuluna, diğeri kulun Hakk'a yakın olması tarzında iki türlü kurb vardır. Karîb Allah'ın isimlerindendir. "Biz ona şah damarından daha yakınız" (Kâf 50/16); "Ben yakınım, dua edenin çağırısına icâbet ederim" (el-Bakara 2/186) mealindeki âyetleri yorumlayan sûfiler biri genel, diğeri özel olmak üzere Allah'ın iki türlü yakınlığından söz ederler. Genel anlamda Allah bütün insanlara aynı derecede yakındır. Bu, Allah'ın ilim ve kudret sıfatlarıyla onlara yakın oluşu demektir. Özel anlamda ise Allah müminlere, bilhassa takvâ sahiplerine ve velîlere yakındır. "Kendisine bir karış yaklaşanlara O bir kulaç yaklaşır" (Buhârî, "Tevhîd", 5; Müslim, "Zikir", 302). Bu, Allah'ın rahmeti ve lutfu ile onlara yakın olmasıdır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî bu iki kurbdan başka üçüncü bir kurbun daha bulunduğunu,

ancak bunun açıklanmasının mümkün olmadığını söyler (*el-Fütûhât*, II, 560).

Tasavvufta farzların sağladığı yakınlığa "kurb-ı ferâiz", nâfilelerin sağladığı yakınlığa "kurb-ı nevâfil" denir. Bir hadiste "Kul, farz olan ibadetlerle Allah'a yaklaştığı kadar hiçbir şeyle O'na yaklaşamaz"; kutsî bir hadiste "Kul farzları ifa ederek bana yaklaşıp. Nâfilelerle de ben onu sevinceye kadar bana yaklaşıp. Ben onu sevince onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli olurum, o zaman benimle görür, benimle işitir, benimle tutar" buyurulmuştur (Buhârî, "Rekâ'ik", 38). Kurb-ı ferâizde Hak fâil, kul O'nun aletidir. "Attiğın zaman sen atmadın, onu Allah attı" (el-Enfâl 8/17) mealindeki âyetle buna işaret edilmiştir. Kurb-ı nevâfilde kul fâil, Hak ise onun fiillerini icra etmesine yardımcıdır. Bazıları kurb-ı nevâfile üstünlük tanımışlarsa da mutasavvıfların büyük çoğunluğu kurb-ı ferâizin daha üstün olduğu görüşündedir. Çünkü kurb-ı nevâfile ancak makâm-ı cem'a, kurb-ı ferâize ise makâm-ı cem'u'l-cem'a vâsıl olan sâlik ulaşabilir. Nevâfil kelimesini nefy-i vücûd olarak yorumlayan sûfiler de vardır. İbnü'l-Arabî, namaz ve oruç gibi bedenle yapılan (zâhirî) fiillerden çok iman ve ihlâs gibi kalbî (bâtınî) fiillerin insanı Allah'a yaklaştırdığını söyler (a.g.e., II, 558-561).

Allah'a yakın olma hali insanı ağır bir sorumluluğun altına sokar. O'na yakın olmanın yükümlülüğünü yerine getirmek kolay olmadığından bu halde bulunan velîler büyük sıkıntılar çeker; "Kurb-ı sultân âteş-i süzândır" demelerine rağmen O'na daha fazla yakın olmak ister, O'ndan uzak düşmekten son derece çekinirler. Yakın ve uzak ifadelerinin itibârî ve izâfî olduğu, hakikatte Allah'ın her şeye o şeyin kendisinden daha yakın bulunduğu unutulmamalıdır.

Nakşibendilik'te fenâ, bekâ, sülûk ve cezbeye elde edilen yakınlığa "kurb-ı velâyet", Hz. Peygamber'e tâbi ve vâris olma yoluyla kazanılan yakınlığa "kurb-ı nübüvvet" denir ve ikincisi daha makbul sayılır (Abdülmeccid el-Hânî, s. 189).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâşânî, *İşlâhâtü's-şüfiyye*, "kurb" md.; a.mlf., *Le'tâ'ifü'l-i'lâm* (nşr. Saîd Abdülfettâh), Kahire 1416/1996, II, 229; *et-Ta'rîfât*, "kurb" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 115; II, 1164; *Müsned*, II, 421; Buhârî, "Tevhîd", 5, "Rekâ'ik", 38; Müslim, "Zikir", 302, "Şalât", 215; İbn Mâce, "Fiten", 38; Hakîm et-Tirmizî, *Hatmü'l-evliyâ*, Beyrut 1960, s. 499; Serrâc, *el-Lüma*, s. 84; Kelâbâzî, *Taaruf* (Uludağ), s. 159-160; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, Kahire 1961, I, 100, 110; Sülemî, *Tabakât*, s. 106, 166, 270, 466,

560; Hücvîrî, *Keşf'ü'l-mahcûb*, s. 306; Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), s. 174-177, 216; Herevî, *Tabakât*, s. 192, 492, 651; Ebû Mansûr el-Abbâdî, *Şüfnâme* (nşr. Gulâm Hüseyin-i Yûsufî), Tahran 1347, s. 195; Baklî, *Şerh-i Şaşıyyât*, Tahran 1983, s. 518; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, II, 558-561; a.mlf., *Menâzilü'l-kurbe*, Beyazıt Devlet Ktp., Velîyüddin Efendi, nr. 770; İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ*, V, 499; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire 1403/1983, I, 502; *Reşehât Tercümesi*, s. 187; Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, Bulak 1256/1840, s. 222; Seyyid Sâdık-ı Güherîr, *Şerh-i İşlâhât-ı Tasavvuf*, Tahran 1367, II, 310; Abdülmeccid el-Hânî, *el-Hadâ'iku'l-verdiyye*, Kahire 1308, s. 189; *el-Mu'cemü's-şüfî*, s. 936.

SÜLEYMAN ATEŞ

KURBAN

(قربان)

İbadet amacıyla hayvan kesimi ve bu maksatla kesilen hayvan.

Arapça'da gerek maddî gerekse mânevî her türlü yakınlığı ve yakın olmayı kuşatacak bir anlam yelpazesine sahip olan **kurbân** kelimesi dinî terminolojide kendisiyle Allah'a yaklaşılan şeyi, özel olarak da Allah'a yakınlık sağlamak, yani ibadet (kurbet) amacıyla belli vakitte belirli cinsten hayvanları kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder. Kurban hemen bütün dinlerin ana temalarından birini teşkil ettiği gibi çeşitli dillerde bu kavramı ifade için kullanılan kelimelerin kök anlamlarında da müşterek taraflar vardır. Latince kökenli Batı dillerinde kurban karşılığı kullanılan *sacrifice* kökünde "kutlamak, bir nesnenin tanrıya sunulması", *offering* de "tanrıya hediye sunma, takdime" anlamını taşır. Eski Ahid'de kurban karşılığında "bağış ve vergi" mânasındaki *minha*, "yaklaş-tıran şey" anlamında *gorban* ve "kutsal kan dökme"yi ifade eden *zebah* kelimeleri kullanılır (Tekvîn, 4/3, 31/54, 32/14, 33/10; Çıkış 10/25, 12/27; Levililer, 2/1-13; Ezra, 20/28, 40/43). Sâmi gelenek içinde yer alan Arapça'da kurban kelimesi terim anlamındaki kurbanı da kuşatacak biçimde daha genel bir anlam taşıırken İslâmî literatürde ibadet amacıyla kesilen hayvana **udhiyye** (dahiyye) eti için kesilen hayvana **zebiha** denilir. Udhiyye adlandırması, hayvanın kurban bayramında kuşluk vakti (duhâ) kesilmekte oluşuyla açıklanır. "İbadet" anlamında **nesike**, **nüsûk** ve **mensek** de özelde kurbanı ifade eder. Hac ve umrede kesilen kurbanlar ise genel olarak "sevkedilip götürülen, sunulan şey" mânasında **hedy** veya kesilen hayvanın bü-